

44 4 Zerk voor Hare Ripperda († 1504) in de kerk van Farmsum. Foto Ko Lenting.

5 Uitdeling van haring in Faan door regenten van het Pepergasthuis, omstreeks 1960. Het gebruik gaat terug op de laatste wil van Menno Jeltema († 1476). Voorwaarde bij een schenking van land door hem aan het gasthuis was dat jaarlijks in de vastentijd een ton haring zou worden verdeeld onder de armen van Niekerk, Oldekerk en Faan. Pas in 1979 werd de verplichting afgekocht. Fotobedrijf Piet Boonstra, collectie RHC Groninger Archieven (2138-5905).

domineerde maatschappij. Immers, de kerkelijke kalender bevat herdenking na herdenking van het leven en lijden van Christus, de sterfdagen van martelaren en andere heiligen. Tegelijkertijd bood deze het educatieve materiaal dat de gelovigen moest helpen om een goed christen te zijn. Het geheugen gold daarbij als het belangrijkste instrument, waarin de benodigde kennis kon worden opgeslagen en herdacht, of wel opgeroepen en verwerkt. Het herdenken van de doden was hiervan onderdeel.

Kerkhervormingen

In de loop van de vijftiende eeuw begunstigde verschillende gegoede lieden als memoriestichting hervormingsgezinde religieuze gemeenschappen, soms zelfs buiten Groningen.⁷ Hiermee namen zij stelling in de godsdienstige ontwikkelingen van die tijd. In de late Middeleeuwen begon het geloof te wankelen in het vermogen van de geestelijkheid om als intermediair tussen God en de mensen te fungeren. De Groninger geleerde Wessel Gansfort (†1489) was een van de eersten die openlijk het nut van de liturgische rituelen bij dodenherdenkingen betwijfelde.⁸ Blijkens de akten uit de late vijftiende eeuw verschoof de nadruk steeds meer naar armenzorg. Het kon om grote schenkingen gaan voor onderdak en onderhoud van armen en ouderen. In 1595 schonk Bele Entens mede namens haar moeder, 'overdenkende de ellendigheid en kortheid van een mensenleven en daartegenover de langdurige heerlijkheid van de eeuwigheid in het hiernamaals', hun bezit aan het Armhuyszitten Convent in Groningen.⁹ De liturgische rituelen verdwenen met de komst van het protestantisme in 1594 verder naar de achtergrond.

In de loop der tijd was het aandeel van leken in de dodenherdenkingen sterk toegenomen. Het religieus-kerkelijk kader bleef, het ging per slot van rekening om het hiernamaals. De priester als schakel tussen God en de mensheid verdween, terwijl een voorganger zijn plaats innam. Als het om hun zielenheil ging, vertrouwden de levenden inmiddels meer op hun eigen vermogen om goed te doen in het aardse bestaan dan op de spirituele macht van de geestelijkheid.

Dr. Renée Nip was tot haar pensionering in 2005 verbonden aan de Afdeling Geschiedenis (RUG). Haar specialisatie is de religieus-culturele geschiedenis van de Middeleeuwen. Zij is een van de auteurs van *Geschiedenis van Groningen 1. Prehistorie – Middeleeuwen* (2008).

⁷ Nip, 'Liturgische herdenkingspraktijken', 240-242.

⁸ M. van Rhijn, *Wessel Gansfort* ('s-Gravenhage 1917) 222-228.

⁹ RHC Groninger Archieven, Armhuyszitten Convent, Inv. 123d, R. 491; <https://www.cartago.nl/oorkonde/ahs491>; Egbert van der Werff, Rita Overbeek en Bea Havinga, *Van Anna Varwers Covent tot Zuiderkerk. Gasthuizen en Godshuizen* (Groningen 2005) 23 nr. 003.

Redmer Alma

De memoria van Johan de Mepsche

Vergeleken met veel andere oude steden is de stad Groningen niet rijkelijk bedeed met oude grafzerken. Vijftiende-eeuwse zerken zijn niet bewaardgebleven en zelfs niet uit betrouwbare vermeldingen bekend. De vondst van het grafschrift van de in 1501 gestorven Johan de Mepsche is dan ook in meerdere opzichten een bijzondere aanvulling.

Drie jaar geleden verscheen het boek over het Hinckaertshuis in de Oude Kijk in 't Jatstraat, een bijzonder huis, niet alleen vanwege zijn ouderdom en bouwhistorie, maar ook door zijn bewoningsgeschiedenis.¹ Zo werd het in de vijftiende eeuw bewoond door Siert Lewe, weduwe van Otto ter Hansouwe, die in 1479 het nog bestaande Mepschengasthuis naast haar

woonhuis stichtte. Een gedenksteen uit 1786 boven de ingang van het gasthuis herdenkt deze stichting door 'Syerd d'Mepsche'², met een achternaam die haar door haar latere erfopvolgers werd toegekend. Een oudere gedenksteen uit de zeventiende eeuw duidt haar ook al met die ten onrechte toegeschreven naam aan.³

¹ T.J. Hoekstra e.a., red., *Het Hinckaertshuis. Zeven eeuwen bouwhistorie en bewoners* (Groningen 2012).

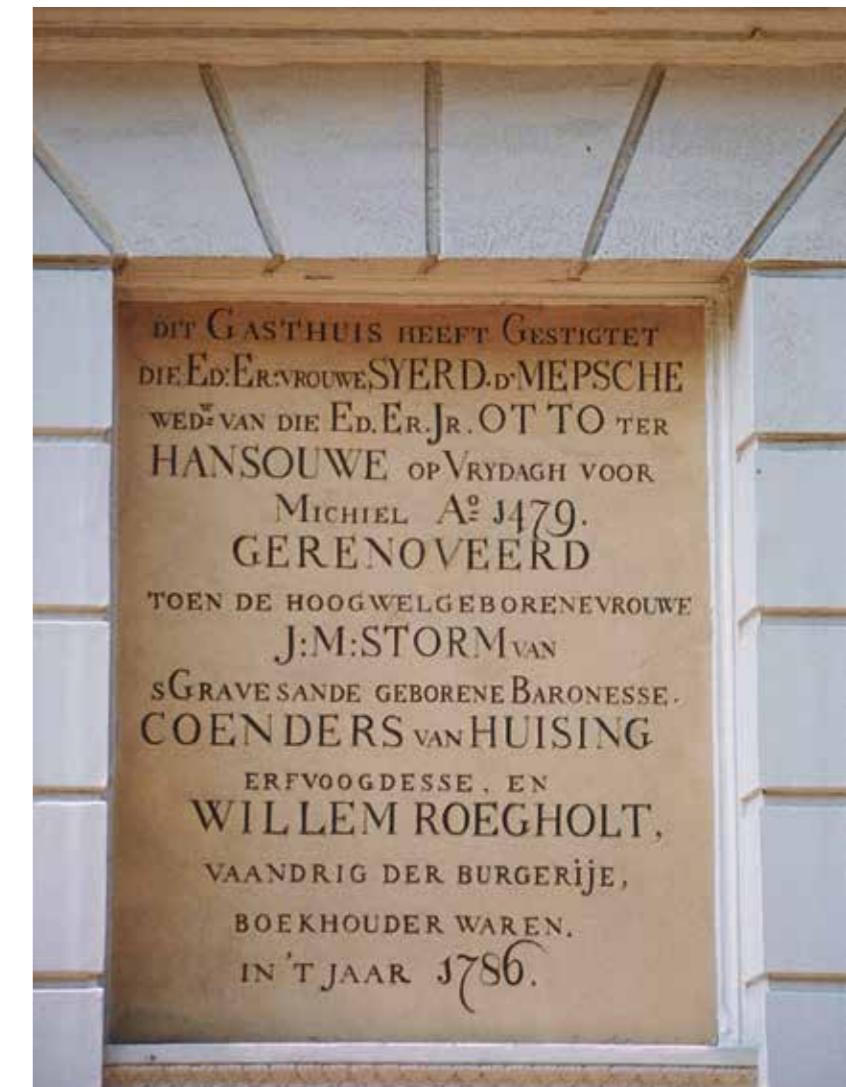
² A. Pathuis, *Groninger gedenkwaardigheden* (Assen/Amsterdam 1977) nr. 5149.

³ Ibidem, nr. 5150. Afgebeeld in: R.H. Alma, 'Drie vrouwen in de hoofdrol', in: Hoekstra e.a. (red.), *Het Hinckaertshuis, 185-230*, ald. 187.

¹ Het Mepschengasthuis (links) en Hinckaertshuis in de Oude Kijk in 't Jatstraat, 1955. Foto J.A. Veeger, collectie RHC Groninger Archieven (1785-13149).

² Gedenksteen boven de ingang van het Mepschengasthuis. Foto F. Ferro, collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

3 Wapen van Johan de Mepsche, getekend door Aernout van Buchel. Collectie Hoge Raad van Adel, foto Redmer Alma.

Johan de Mepsche de Rijke

Haar opvolger als bewoner en erfvoogd was Johan de Mepsche, zoon van de burgemeester Roelof de Mepsche en zijn vrouw Wemele Lewe, Sierts nicht en erfgename. Hij zal het huis rond 1495 met zijn snel groeiende gezin betrokken hebben. Reeds in 1501 sneuvelde hij bij het beleg van Appingedam door de stadgers. Hij heeft het huis dus slechts enkele jaren bewoond en bouwhistorisch zijn weinig sporen van verbouwingen aanwijsbaar die aan hem toegeschreven kunnen worden. Toch is hij in de herinnering voort blijven leven als een van de belangrijkste vroege bewoners. De zeventiende-eeuwse genealoog Gerlich Doys vermeldt van hem: ‘Hij heeft het huys in het Tjat, Hinckertshuys, genaamt, getimmerd’. Hij werd bijgenaamd ‘de Rijke’ en had negen kinderen, zoals blijkt uit ‘een oude schilderije in Hinckertz huys’. Andere genealogieën karakteriseren hem daarnaast als zeer lief-tallig en van zeer groot gezag onder de burgers en ambtslieden.⁴

Johans overlijden voor Appingedam wordt door zijn tijdgenoot Sicke Benninge beschreven: ‘Daer worden mede geslagen in den slach vier borgemesters kinderen, ene geheten Albert Jarges, Harmen Jarges, Ghosen Schaffer, Johan Mepsche; ende Johan Mepsche was doe ter tijt in den raedt ende mocht de vorgenoemde Johan Mepsche sijn lijff gekofft heb-

ben mit dre offte veer duser rinsen goltgulden, he soldet wal geven hebben.’⁵ Zijn bijnaam ‘de Rijke’ zal hij dus vermoedelijk ontleend hebben aan zijn vermogen, eerder dan aan zijn grote kinderschaar⁶, gezien de vermelding van het hoge losgeld dat hij had kunnen opbrengen.

De herinnering aan Johan de Mepsche was dus bij het nageslacht in de zeventiende eeuw sterk verbonden aan het Hinckaertshuis, dat als een stamhuis van de familie De Mepsche werd beschouwd. De erfvoogdij van het Mepschengasthuis werd aan de leden van het geslacht verbonden en het huis bleef tot 1743 in bezit van leden van die familie. Met terugwerkende kracht werd Siert Lewe ook in de stamboom geïncorporeerd en bleef dat tot 1952.⁷

In 1633 verkochten de voogden van Andolf Clant, kleinzoon van Johanna de Mepsche, het Hinckaertshuis aan Andolfs achterneef Hidde de Mepsche. Het ligt dan ook voor de hand dat de constructies, waarbij het Hinckaerthuis als stamhuis van de De Mepsches werd gebombardeerd, vanaf die jaren vorm hebben gekregen, inclusief de belangrijke rol voor Johan de Mepsche als (ver)bouwheer.

Een bijzonder grafschrift

Letterlijk één dag voor de tekst voor het boek over het Hinckaertshuis naar de drukker ging, vond ik bij toeval in het archief van de Hoge Raad van Adel in 's-Gravenhage een afschrift van de grafzerken van Johan de Mepsche en zijn vrouw Detien Huinge († 1525) met tekeningen van hun beider wapens van de hand van Aernout van Buchel.⁸ Deze vondst was van zodanig belang dat de afbeeldingen in het boek niet mochten ontbreken en die konden nog opgenomen worden⁹, maar in de tekst kon er verder geen aandacht meer aan besteed worden.

Johans grafschrift is in met zorg gecomponeerd Latijn opgesteld:

Quem patria extinctum flevit, quem flevit et hostis
IOANNEM MEPSCHE chara cum coniuge Deitken
Natorum pietas hoc tumulavit humo
1501

In vrij letterlijke vertaling, met behoud van de wat gekunstelde constructie, luidt dit:

Wiens dood het vaderland beweende, dien beweende ook de
vijand
Johan de Mepsche met zijn geliefde echtgenote Deitken
hebben de liefhebbende kinderen hier ter aarde besteld
1501

De eerste regel is metrisch (een hexameter), terwijl de regels daarna fraai proza zijn. Hoe de grafzerk er uit gezien heeft, is niet bekend, maar mogelijk stond de eerste regel wat los van de andere geplaatst. Voor zijn afschriften gebruikte Van Bu-

chel, heel modern, gedrukte sjabloonwapens die hij vulde en inkleurde — de kleuren zijn natuurlijk niet aan de grafzerken ontleend maar aan andere bronnen — en de vormgeving van de zerk is daardoor niet bekend. De tekst is niet geheel on-dubbelzinnig: zijn Johan en zijn echtgenote (‘Iohannem cum coniuge’) samen begraven, of hebben de kinderen met haar (‘pietas natorum cum coniuge’) gezamenlijk hun huisheer te ruste gelegd. Ofwel: is de steen vóór of na 1525 vervaardigd? De eerste interpretatie lijkt op grond van de Latijnse tekst het waarschijnlijkst.¹⁰

Verder leert de tekst ons inhoudelijk niet veel nieuws, maar wel dat de hem toegeschreven liefalligheid geen zeventiende-eeuwse uitvinding was; Johan de Mepsche werd niet alleen betreurd door zijn moederstad, voor wie het leven liet, maar ook door de Ommelanders en Oost-Friezen die hem dood sloegen.

De grafzerk van Detien Huinge

In 1525 overleed de weduwe Detien Huinge en zij werd dus bij haar man begraven. Haar grafschrift is een stuk soberder:

Anno 1525 op Onser L. Vrouwendach tho
Vrimarckt es hier onder begraven de eerbare vrouw
Deitken MEPSCHE B.G.V.D.S.

Haar jaar van overlijden was al bekend, maar volgens dit grafschrift werd zij op Maria Geboorte begraven, 8 september, een dag die viel in de periode dat in Groningen de vrijmarkt gehouden werd. De letters na haar naam staan ongetwijfeld voor de gebruikelijke tekst ‘Bid Godt voer de siele’. Aan haar opschrift is duidelijk geen bijzondere aandacht besteed. Of beide teksten dezelfde steen hebben gesierd, is niet bekend. Opmerkelijk is dat de tekst spreekt over de begraafdatum, wat zeer ongebruikelijk is. Wellicht is daarom toch de overlijdensdatum bedoeld.

De memorietafel

Het door Gerlich Doys beschreven schilderij van Johan de Mepsche en zijn gezin zal halverwege de zeventiende eeuw, dus na de verkoop in 1633 van het Hinckaertshuis aan een andere tak van de familie, door hem aanschouwd zijn, maar ook vóór dat jaar zal het al in het Hinckaertshuis gehangen hebben. Aernout van Buchel, die we hierboven al ontmoet-

4 Wapen van Detien Huinge, getekend door Aernout van Buchel. Collectie Hoge Raad van Adel, foto Redmer Alma.

ten, geeft namelijk een nauwkeurige beschrijving van deze memorietafel:

‘Johan de Mepsche met enen bontswarten tabbert met sijn ses soonen ende sijn vrou met enen doeck, oeck een sw. bonten tabbert ende sijn soonen waarv. 3 met rode tabberts, 2 met sw. bonten tabbert, 1 met blauwen tabbert ende onder een roden rock, die met root sonder baert. De drie dochteren met goude hangeren, canten om den hals met goude lakense laken mouwen verciert, alle drie met rode tabberts.’¹¹

Drie zonen dragen dus een baard en drie hebben gladde kin-nen. Op grond van de geschatte geboortejaren van de kinde-ren kan het schilderij met enige waarschijnlijkheid gedateerd worden op omstreeks 1510¹², dus ruim na het overlijden van de postuum afgebeelde vader.

4 O.a. H.O. Feith (red.), *Nobiliarium Groninganaum van Wilhelm Coenders van Helpen* ('s-Gravenhage 1886) 73.

5 Sicke Benninge, *Croniken der Vrescher Landen mijtten Zoeven Seelanden ende der Stadt Groningen*, F.A.H. van den Hombergh en E.O. van der Werff ed. (Den Haag 2012) 167.

6 Zoals in het geval van Willem de Rijke, de vader van Willem van Oranje.

7 Alma, ‘Drie vrouwen’, 187. Tot 1991 stond zij bekend als Meyma en sindsdien als Lewe (R.H. Alma, ‘Rondom de klokken van Zandeweer’, *Groninger kerken* 8 (1991) 109-111).

8 's-Gravenhage, Hoge Raad van Adel, Coll. Van Buchell, inv.nr. 3, dl. 5, fol. 113v-114r.

9 Alma, ‘Drie vrouwen’, 205.

10 Met dank aan Zweder von Martels voor hulp bij de interpretatie van de tekst.

11 Geciteerd naar RHC Groninger Archieven, B. Lonsain, *Genealogie van het geslacht De Mepsche* (1940), handschrift, afschrift door A. Pathuis. Of de term ‘memorietafel’ aan Van Buchel is ontleend of door Lonsain is bedacht, is nog niet zeker.

12 Alma, ‘Drie vrouwen’, 206.

De achtergrond van een bijzonder monument

Rudolf Huinga te Uithuizermeeden

Groningen beschikt over verschillende grafmonumenten met beeldhouwwerken van hoge kwaliteit en grote bekendheid. De zeventiende-eeuwse monumenten te Midwolde en Stedum worden jaarlijks door vele bezoekers bewonderd. Veel minder bekend is het fraaie grafmonument voor Rudolf Huinga in de kerk van Uithuizermeeden dat bijna een eeuw ouder is. Zijn voornaamste vergrijp lijkt te zijn dat hij niet uit edel marmer gehouwen is, maar vervaardigd uit zandsteen dat in de negentiende eeuw geveerd is.

Een ander verschil met de bekende monumenten van Rombout Verhulst is dat het niet de gedachtenis viert van een bekend persoon — en dat is nog zacht uitgedrukt, want de naam van Rudolf Huinga is in geen enkele andere bron gevonden. De geleerde tekst van vier Latijnse *disticha* die het monument sieren, geven leerzame informatie over de verrijzenis van het lichaam, maar bieden geen biografische gegevens. Rudolf moet kort na 1547 geboren zijn, het jaar dat zijn ouders Wolter Huinga en Anna Rengers huwden, maar de volgorde van de tenminste vijf kinderen uit dit huwelijk (Rudolf, Luert, Ode, Hidde en Jeye) is onbekend. Met een schatting van Rudolfs geboortjaar als 1550 zullen we in de buurt zijn.

Wolter Huinga

Is van Rudolf Huinga niets bekend, van zijn vader weten we des te meer. Wolter Huinga werd rond 1520 geboren als zoon van Roelof Huinga de jonge, drost van Oldambt, en Bauwe Cater. Hij stamde uit een familie die al vanaf de dertiende eeuw burgemeesters leverde. In 1547 trouwde hij — tegen de zin van de verwanten — met de 23-jarige Anna Rengers, dochter van Luert Rengers ten Dijke, hoofddeling te Pieterburen, en Ode Tamminga.¹ Beide echtelieden konden bogen op kwartieren uit de aanzienlijkste stedelijke en Ommelander families. De stad Groningen bood weinig gelegenheid om hun adellijke positie en afkomst te profileren en het jonge

¹ 's-Gravenhage, Hoge Raad van Adel, Coll. A. van Buchell, inv.nr. 5.

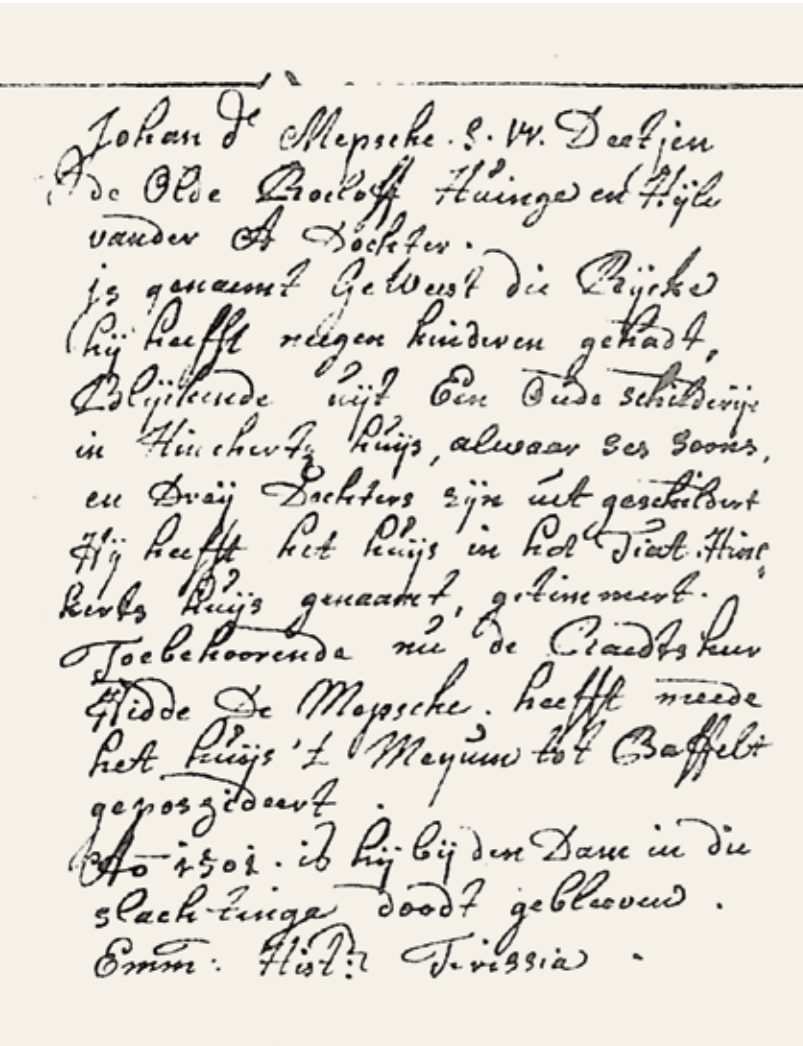
¹ Het grafmonument voor Rudolf Huinga in de kerk te Uithuizermeeden. Foto Jelte Oosterhuis.

De memorie van Johan de Mepsche

De grafschriften van Johan de Mepsche en zijn vrouw zijn niet alleen de oudst bekende grafschriften uit de stad Groningen, maar zij leveren daarnaast belangrijke informatie over de memoriavorming van deze voor zijn moederstad gesneuvelde Groninger. Het is een bekend verschijnsel van alle tijden dat een ontijdige en vooral een gewelddadige dood een belangrijke impuls kan vormen voor het voortleven van een herinnering. Dat geldt zowel voor middeleeuwse heiligen¹⁴ als voor de 27-Club. Dat Johan de Mepsche bovendien in dienst van de stad sneuvelde, droeg daar in niet geringe mate aan bij. Het grafschrift, enige decennia na zijn dood vervaardigd, in combinatie met de eveneens postume memorietafel bevestigt dat de latere tradities over zijn persoon niet enkel geduid moeten worden als een manier van zijn zeventiende-eeuwse nazaten om hun patrilineaire stamlijn te verfraaien en hun dynastiek besef vorm te geven, maar dat zijn memoria al door zijn weduwe en kinderen werd samengesteld. Tot halverwege de twintigste eeuw heeft hij zich als stamvader van het geslacht en vermeende stichter van het Hinckaertshuis kunnen handhaven.

Redmer Alma (redmer.alma@hetnet.nl) studeerde Geschiedenis en Wiskunde aan de RUG en bereidt een proefschrift voor over de Ommelander adel in de Late Middeleeuwen.

Fragment uit het handschrift van de 17e-eeuwse genealoog Gerlich Doys. Collectie Tresoar, Leeuwarden.

De bron voor de beschrijving van Van Buchel is helaas nog niet opgespoord, maar zeer waarschijnlijk heeft hij het schilderij gezien tijdens hetzelfde en enige bekende bezoek aan de stad in 1617 en niet na 1633. Dat betekent dat het schilderij bij de verkoop in dat laatste jaar met het huis mee overgegaan is en dat geeft het belang aan dat de familie De Mepsche hechtte aan de positie van Johan als stamvader en zijn verbondenheid met het Hinckaertshuis.

In het handschrift waarin de tekeningen van de grafzerken zijn overgeleverd worden als enige Groninger voorwerpen de grafzerken van Johan en Detien beschreven. Blijkbaar heeft hij daar speciaal aandacht voor gehad. In een ander handschrift van zijn hand beschrijft hij een aantal zerken en glas-in-loodramen die hij in 1617 te Groningen gezien heeft¹³ en daaruit blijkt dat hij zowel de Martinikerk als de Akerk met een bezoek vereerd heeft. In welke kerk Johan en Detien begraven lagen, is dan ook niet bekend, al ligt de Akerk voor de hand, omdat het Hinckaertshuis in haar parochie lag.

¹³ Tresoar, Familiearch. Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3373, *Monumenta quaedam sepulcralia et publica in templis aliisque locis inventa et descripta*.

¹⁴ A. Vauchez, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Age* (Rome 1981).